

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לז, תשמ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

נְצָה וגם נְצָה?

נשאלתי מה ניקודו הנכון של השם ניצה (המשמש בימינו גם שם עצם פרטי לנשים). האם נְצָה כמו בישעיה יח ה, או נְצָה כמו בבראשית מ י. השאלה מתמיהה. שהרי לפי פשוטו של הדקדוק מלת נְצָה פניקודה בבר' מ י היא השם נְץ בתוספת הפינוי לנסתרת. אבל מן הסתם נתעורר השואל לשאול באשר הבין 'נְצָה' בפסוק שבבר' מ י — וְהָיָא כְּפָרְחַת עֲלֵתָה נְצָה — נושא ומלת 'עֲלֵתָה' נושא, ונמצא הכתוב לקוי בחוסר התאם הנשוא לנושא על פי כללי הדקדוק השגורים. אכן כבר הטרידה השאלה פרשנים ובלשנים קדמונים כחדשים, וראוי שנתבונן בה.

תמיהה דקדוקית זו לא זכתה לדיון מפורש לגופה בספרי הקדמונים, אבל אנו למדים דעותיהם מתוך פירושיהם. יש מניח שהפעל 'עֲלֵתָה' הוא נושא של 'נְצָה' הנושא, ויש מניח שהפעל נושא של 'וְהָיָא', כלומר הגפן, ואילו 'נְצָה' מושא הוא.

אנו רואים את תרגום אונקלוס לפתוב נוקט את הדרך השנייה: והיא פד אפרחת אפיקת לבלבין אניצת נץ, ובדומה לכך התרגום ארץ הישראלי, המכונה ניאופיטי, וכן התרגום הארמי של השומרונים: והיא פמד

א פ ר ח ת א ס ק ת נ ין ו כ מ ו ה ו ת ר ג ו מ מ ה ע ר ב י : ו ה י ע נ ד
מ א א פ ר ע ת א צ ע ד ת ז ה ר א (פירושו: והיא בשעה
שְהֶעֱנִיפָה העלתה נֶץ).

תן דעתך: בכל אלה אין הפינוי של נֶץ בא על ביטוי, פאילו גרסו נְצָה. ואמנם בקריאת השומרונים בתורה אין אפשרות להבחין בין שני השמות.

את הדרך הראשונה נקט רב סעדיה גאון בפתרון (=תרגום הערבי) שלו: והיא פמא פרעת צעד נוארהא (פירושו: והיא כאשר הֶעֱנִיפָה עלה נצָה). נראה שתפס רס"ג 'נֶץ' וכן 'נְצָה' בישעיה יח, ה שם קיבוץ.

לא ר' יונה אבן ג'נאח ולא רד"ק נזקקו לביאור היחס שבין 'עֲלָתָה' ובין 'נְצָה' בפסוק הנידון, ואף פרשנים ומדקדקים קדמונים אחרים שותקים מזה. ריב"ג לא הביא כלל נֶץ ונְצָה בספר השרשים שלו, אבל פירש את הפסקה בדונו במלת 'כפרחת': "כלומר בשעה שפרחה עלתה נצָה"¹. מנוסח זה משתמע פאילו נקט ריב"ג את הדרך הראשונה, אבל בדבריו במקורם הערבי אין הכרע, וז"ל: אי אנהא עלי קדר פתחת נֶץ רת"² (פירושו: כמידת מה שפרחה הֶנְצָה). ייתכן אפוא שלשיטתו מלת 'נְצָה' מושא דוקא (הדרך השנייה), ואם אמנם כך הוא, תמה שלא הביא עניין זה עם הפסוקים, "ועלה שמיר ושִׁית" (ישעיה ה ו) "עלה כלו קמשוונים" (משלי פד לא) ופסוקים אחרים, שהוא מפרשם במונח "הֶפּוֹךְ בעניין", כמו:

1. ספר הרקמה בתרגום ר' יהודה אבן תבון (מהדורה שנייה של מ' וילנסקי, שהביא לדפוס ד' טנא בהוצאת האקדמיה ללשון העברית) עמ' פ.
2. פתאבאללמע (מהדורת י' דרנבורג) עמ' 63.

"ותשם בפוך עיניך" (מלכים ב ט ל) משפטו ותשם הפוך בעיניך³.

כלום הלך ריב"ג בדרך אחרת, היא הדרך השלישית, זו שנקט לגבי המשכה של הפסקה "הבשילו אשפלותיך ענבים"? אותו פירש⁴ "ואמרו 'ענבים' הפרה". מלמד שראה 'הבשילו' פֻעַל עֹמֵד (ר' גם אבן עזרא לפתוב) ואת השם ענבים מושא שתפקידו לפרט את הנאמר לפניו בסתם. בלשון ימינו ניתן להביע 'הפרה': במה שנוגע ל. זאת אומרת: ב ש ל ו אשפלותיך במה שנוגע לענבים. בדומה לכך אפשר שתהיה פֻנְתוּ: עלתה הגפן פפורחת במה שנוגע לִנְיָ שלה. ברם אין נראה לי שפך סבר ריב"ג, פי פירושו 'כפרחת': פרחת אינו מתיישב יפה מצד העניין עם הניתוח התחבירי האמור, אם מניחים כי 'עלתה' פֻעַל עֹמֵד, וכל שפך אם מניחים כי הוא פֻעַל יוֹצֵא, כִּיּוֹן שִׁיּהָא חסר מושא י ש י ר .

ואפשר שתהיה עוד דרך ניתוח הפסקה והיא תלויה בפירוש מעמדה המילוני של מלת 'כפרחת', אך קודם כול עניין נִצָּה.

3. ספר הרקמה עמ' שנו, שנח. בתופעת ה"הפוך" דן W. Havers, Handbuch der erklärenden Syntax (Heidelberg 1931) עמ' 200 בפרק: "שלא פהגיון" ומביא דוגמאות מלשונות שונות. לכאן שייכים ביטויים בעברית של ימינו, כמו "העיר מונה פך וכך תושבים" (השנה "העיר היוצאת" וגו', עמוס ב ג) או "סלח לי מאוד", פשמד ההיגיון הפונה ל מ ב ק ש את הסליחה מאוד. יתר על פן, הנשרף (= 'מי שרכושו נשרף') והנפקד (= 'מי שהופקד אצלו') היו לביטויים שאין להם תחליפים "הגיוניים" בלשון, ומעמדם כמעמד sells באנגלית: the book sells = נמכר. 4. ספר הרקמה עמ' שצו.

יש מילונים למקרא, שאינם מייחדים ערך לשם גֶן, אלא כוללים אותו בערך נְצָה⁵, מלמד שהולכים אחר המתקנים בבר' מ'י, וטעמם מן הסתם חוסר ההתאם כאמור (לעומתם יש מתקן נְצָה שפישעיה יח ה וקורא נְצָה:6). ברם קיומו של השם גֶן מוכח לא רק מן המשנה (למשל שביעית פ"ד מ"י) אלא ממקור קדום ממנה והוא ספר בן סירא. בקטע ממנו שנמצא אך לפני שנים מועטות בקומראן, מערה 11, כתוב:

גם גרע נץ בבשול ענבים ישמחו לב
שפירושו: הענבים משמחים את הלב, גם כשעדיין לא בשלו כל צורכם אלא כבר גרע⁷ הנץ, ר"ל נעשה בעל לחלוחית, מיץ, כמפורש בירושלמי שביעית פ"ד ה"ח; לד ע"ג: 'משיגרעו... משיזחילו מים'. על פי מקום ודאי זה צריך להניח גֶן גם בספר בן סירא נח, והוא עדיף משאר התיקונים.

ברי אפוא, שאין ממש בתיקון בבר' מ'י: נְצָה (בלא מפיק)

5. W. Gesenius—F. Buhl, Handwoerterbuch... מהדורה שש עשרה (1915); Brown-Driver-Briggs, Hebrew and English Lexicon of the Old Testament (1907—1972)

6. ראה גזניוס (הערה 5) עמ' 516, וכן במילון שנוכר בהערה 8, עמ' 628.

7. הניקוד הוא על פי מְשִׁיגְרְעוּ בכתב יד קאופמן בשביעית פ"ד מ"י, והוא מאושש מצורת גירוע שבבבלי פסחים נג ע"א. בדפוס ליורנו: מְשִׁיגְרְעוּ; בן יהודה במילונו גורס הפעיל, ולא ידעתי על מה סמכו. עד לגילוי הקטע הנ"ל תוכנו של הפסוק היה ידוע מן התרגום הינני של בן סירא ומ"צ סגל (ספר בן סירא השלם, ירושלים תשמ"ג, עמ' שנט) תרגמו לעברית "מְפָרַח כְּמוֹ... עֲנַב בְּשָׁל שְׂמַח לְבִי בְּה", והנה אנו רואים פי *αἶθος* מכיון לנץ שבמקור.

אך ורק מפני שהצורה נטולת הכינוי אינה מסורה במקרא, ואין למחוק גַן מלשון המקרא⁸ עם שעל ידי כך הקושי הדקדוקי כביכול חוזר למקומו.

אשר למלת 'כפרחת' נחלקו הדעות במשמעות הכף שבה. רש"י⁹ פירשה כף הדמיון והרמב"ן משיג עליו ופירשה לעניין הזמן, "מיד שפורחת", פדרך שמצאנו בתרגומים הנ"ל וכן בדברי ריב"ג "בשעה שפרחה". וכינן שפף עם שם לעניין הזמן אינו שגור בלשון המקרא, הוצרך ריב"ג להביא ראיה לדבריו, והלוא היא בבר' לח פט: "ויהי כְּמֵשִׁיב יָדוֹ". פרשנים חדשים אינם צריכים ראיות, ויש מהם מגיהים בכתוב: בפרחה¹⁰.

והנה פְּרַחַת בא במקרא עוד פעמיים, בויק' יג מב, נו. בפסוק מב יכול הוא להיחשב תואר של צרעת, אך לא כך בפסוק נו שאין התואר פורחת מתיישב במינו עם הנגע (שבפסוק נו). לפיכך פירש רש"י בפסוק נו פורחת שם לעצמו והגדירו: דבר החוזר וצומח. וכך כנראה דעתו של אבן עזרא לפתוב, שעיקר לו פירוש 'תְּרָאָה' בלשון נקבה. דעתו של רש"י בדבר פורחת שבפסוק מב לא נתבררה, אך דיו למקום האחד המדובר להוכיח שיש במקרא פורחת שם עצם ולא דוקא

-
8. L. Koehler – W. Baumgartner, *Lexicon in* במילון (1953) *Veteris Testamenti libros* עמ' 628 נקבע לנ"ל משלו.
9. זו גם דעתו של J. Skinner בפירושו לספר בראשית (The International Classical Commentary) עמ' 460 הערה 10, בלי להפריך את הראיות שכבר הביא ריב"ג (ראה בפנים) לפירוש בשעה ש.
10. ר' A.B. Ehrlich, *Randglossen zur hebräischen Bibel v. 1* (1908), עמ' 201.

בינוני של הפעל פרח, ומובנו: פריחה, גידול. והדבר ניכר יפה מעצם התקבולת של פְּחָתָת (פסוק נה) : פְּרַחַת (נו). משקלו של השם כמשקל יְתָרַת (למשל שמ' כט יג), נְבֻלַת (בישעיה לד ד) או עוֹלָלַת (פאה פ"ז מ"ד) שבעלי המילונים קובעים להם, בדין, ערכים בפני עצמם בעוד הם פוללים פְּרַחַת בַּפְּעַל¹¹.

מסתבר שאפשר להסיק מסקנה זו גם מדרך קריאת השומרונים בתורה בבר' מ י kaf'rāt. קשה לפרש לשון זה בינוני, הבא לפי קריאתם בויק' יג מב, נו, כצפוי בצורת fā'rāt אבל אין שום מניעה להניח ביסוד הצורה שבבר' מ י מעין *פְּרַחַת, ויהא יחסה של צורה זו לצורת פְּרַחַת כשל יְתָרַת בלשון המשנה (בכורות פ"ז מ"ו) אל יְתָרַת במקרא. אבל ראוי לציין שתרגומיהם, הארמי והערבי, תרגמו את המלה בבר' מ י בפעל.

על פי כל האמור לעיל אולי ניתן לפרש את הקטע הנידון שבפסוק בבר' מ י בלא להניח סטייה המשגרת לשון או פגם בדקדוק, וגם לפרש את הפתוב לפי מה שביקש להביע. בימינו מבחינים בין פרח לַיֵּץ בשלבי הצמיחה, שַׁיֵּץ (או ניצן) קודם לפרח; במקרא אין הפרדה מדויקת ביניהם¹², ועל כל פנים נָץ משמש למה שאנו מכנים פרח. אם אין לראות בפתוב בבר' מ

11. כך הוא לא רק במילונים הידועים ללשון המקרא, אלא גם במילונו של בן יהודה והמושכים ממנו. והאחרון תמוה, שהרי אותו הפרך ערך טור-סיני והוא בתרגום התורה שלו לגרמנית תפס פְּרַחַת שם עצם: Wucheraussatz, הן בפסוק נו והן בפסוק נב, ובו עשאו תמורה (ולא תוארו!) לצרעת.

12. עיין עמנואל לב Flora der Juden (Loew) כרך ד, עמ' 82.

י תיאור מדויק של שלְפֵי הצמיחה, שלא כפי הנרמז בישעיה יח
ה (פְתָם־פּרַח וּבֶסֶר גּוֹמֵל יִהְיֶה נְצָה) אלא תיאור מפליג בטיבו
של הַנֶּץ, כּמָה שְנֵאמַר בְּסֵפֶר בֶּן סִירָא נָא טו, הרי פָּנְתוּ לומר
שֶׁנֶץ הַגֶּפֶן הוּא כְצִמִּיחָה (או כְּגִידוּל) הַעוֹלָה, הַיֵּינוּ בַעֲצַמְתָּהּ,
לשון אחר: המתגברת.

בְּקֶשֶׁר לַכֶּךְ תֵּן דַּעְתְּךָ שֶׁתִּרְגְּמוּ נְצָה בִישַׁעְיָה יח ה הוּא
ס מ ד ר, וּמִסְתַּבֵּר שְׁמוּבְנוֹ שֶׁלֵב בְּגִידוּל הַעֵנַב, כְּפִי שֶׁתִּיאָר
רש"י בפירושו לברכות לו ע"ב והגדיר רד"ק בספר השרשים,
עֵרַךְ סִמְדָר: "הַסְּמִדָר הוּא הַעֵנַבִּים הַדְּקִים לְאַחַר שֶׁפָּרְחוּ, מִיד
שְׁנֵפְרִים הַעֵנַבִּים, אֲבָל אֵינָם גְּמוּרִים, וְכִשְׁהֵם גְּמוּרִים, שֶׁהֵם
כְּפוֹל לְבֶן, קוֹדֵם בִּישׁוּלָם יִקְרָאוּ בּוֹסֵר וְלְאַחַר בִּישׁוּלָם יִקְרָאוּ
עֵנַבִּים". וְנִרְאֶה שֶׁהַכְּתוּב הַנִּלְבָּט בְּסֵפֶר בֶּן סִירָא מְסַיֵּעַ לְמִסּוּרַת
פִּרְשָׁנִית זֹאת.¹³

לפי זה מבנהו התחבירי של הקטע כך הוא: נְצָה — נושא
שְׁנֵשׂוּאוֹ מוֹרְכָב מִשֵּׁם וְעִמּוֹ לְנֹאֵי בְּצוּרַת מִשְׁפֵּט זִיקָה, ר"ל: נְצָה
(של הגפן) הוּא כְּפּוֹרְחַת אֲשֶׁר עֲלֶתָהּ. הַקְּדַמַּת הַנְּשׂוּא לְנוֹשֵׂא
אוֹלֵי לִשְׁם הַבְּלִטָּה. מִבְּנֵה זֶה אֵינּוּ תְלוּי בְּתַפְקִידוֹ שֶׁל 'וְהוּא'
בְּכַתוּב. אִם וְהוּא א) מוֹסֵב עַל הַגֶּפֶן, הַרִי הַקְּטַע 'כְּפּוֹרְחַת... נְצָה'
כּוֹלּוֹ נְשׂוּא: וְאִם וְהוּא ב) רִימּוּז סְתֵמִי, מַעִיֵן 'הַיֵּינוּ', הַמְּבֵאֵר
אֶת שֶׁלְפִנּוּי: "וּבְגֶפֶן שְׁלֵשָׁה שְׁרִיגִים" (הַשְּׁנֵיהֶם: "וּבְעֵת הַצֵּר לּוֹ
נְיוֹסֵף לְמַעוֹל בְּד' הוּא הַמֶּלֶךְ אַחֲזוּ" — דְּבַרֵי הַיָּמִים ב פח כב),

13. בשנים האחרונות דן שמואל אחיטוב במשמעות סמדר לאור
נתונים חדשים (לשוננו לט, התשמ"ה, עמ' 37 ואילך). וזה המקום להזכיר, כי
בשנת 1885 (Zeitschrift für die alttest. Wissenschaft) כרך 5 עמ' 301)
ביקש יוסף דרנבורג לפרש נֶץ: ענבה קטנה וקשה מיד לאחר הפריחה.

הרי הקטע משפט לעצמו, ועומד בניתוחו הנ"ל. בפירוש זה הפך של פֶּרַחַת כֶּף הדמיון (פפירוש רש"י) ולפי כללי הדימוי בלשון המקרא הדבר שמדמים אליו לעולם מיודע, אבל אם הוא מלונה בשם תואר או במשפט זיקה דינו כמיודע ואינו צריך להא הידיעה¹⁴, כפי שתמצא למשל: "כמים עברו תזכור... בפֶּקֶר תהיה" (איוב יא טו-יז) או: "הלוא כה דברי כָּאש... וכפטיש יפוצץ סלע" (ירמיה כג כט).

כללו של הדבר: הניתוח המוצע מסיר כל קשיי הדקדוק, אבל אין הכרע ממנו, אם זו דוקא פֶּרַחַת הכתוב לומר. מארבע אפשרויות הניתוח הדקדוקי זו נראית חלקה ביותר. על כל פנים, במילון למקרא דין הוא שייקבעו המלים נָץ, לשון רבים: נָצִים, וכן פֶּרַחַת — לפחות לגבי ויק' יג נז — ערכים לעצמם. ויצוין שלשון יחיד נָצִין נגזר מן הריבוי, פדרך סממן מן סממנים (שהוא ריבוי של סם), ועדיין אינו נמצא בלשון התנאים.

14. הדברים ידועים. אף על פי כן יש מסיחים דעתם מהם. ועי'

לשוננו יג עמ' 12.